

УДК 930.2:336.24.07(477 – 25) „18/19”

С. М. ДЕЙНЕКО, канд. іст. наук, Харківський історичний музей, Харків

КИЇВСЬКА СКЛАДСЬКА МИТНИЦЯ: СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК (ПОЧАТОК ХХ ст.)

Статтю присвячено вивченню становлення та діяльності Київської складської митниці на початку ХХ століття. Спираючись на архівні та статистичні матеріали розглянуто економічні показники закладу, номенклатуру товарів, освітній рівень службовців митниці.

Ключові слова: митна служба, торгівля, мануфактура, товар, економіка.

Постановка проблеми. Модернізація російської економіки, що розпочалася в 60-х рр. ХІХ ст., вимагала реформування Митної служби держави. Тому 26 жовтня 1864 р., згідно з розпорядженням Державної Ради, Департамент зовнішньої торгівлі перейменовано в Департамент митних зборів. Згідно цього закону від Митного департаменту до Департаменту торгівлі та мануфактур відійшло відділення зовнішніх торгівельних відносин, керування біржовими закладами та нагляд за якістю товарів [1, с. 14, 19, 20; 2, с. 371].

Наступним організаційним кроком держави в реформуванні Митного відомства стало введення 30 листопада 1865 р. тимчасових штатів для митних закладів. Протягом майже чотирьох років нова митна структура проходила

апробацію на ефективність і 20 травня 1869 р., на основі тимчасових штатів 1865 р., були затверджені постійні митні штати по європейській та азіатській торгівлі. Згідно з новими штатами всі митні заклади розділили на головні складські, 1, 2 та 3-го класу, митні застави і перехідні пункти. Також всю територію європейської частини держави розділили на чотирнадцять митних округів та низку складських митниць, які не входили до складу жодного з округів [3, арк. 421].

Метою даного дослідження є намагання заповнити існуючу лауну в історіографії, розглянувши різноманітні аспекти діяльності митниці в Києві на початку ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність питання обумовлено відсутністю робіт з даної тематики. Під час роботи над статтею були використані різноманітні архівні, статистичні матеріали та періодику.

Виклад основного матеріалу. Київське міське товариство, слідом за громадою Харкова, в 1869 р. звернулося до Міністра фінансів з проханням про відкриття митниці в місті. Кияни бажали за допомогою митниці «предоставить местному купечеству возможности получать и оплачивать пошлиною иностранные товары на месте» [4, арк. 36].

В 1870 р. Державна Рада, розглянувши подання міністра фінансів, прийняла рішення про заснування в Харкові та Києві складських митниць [5, с. 6]. Однак в 1870 р. митницю відкрили тільки в Харкові. Київська митниця мала бути заснована на тих же умовах що і Харківська. Але на відміну від харківської міської влади, міська влада Києва, на думку представників Департаменту митних зборів, запропонувала митникам: «здания... признанные таможенным управлением неудовлетворяющие требованиям таможенного дела». Інші приміщення, які могли задовольнити вимоги митників влада Києва надавати відмовилася. Вдруге, це питання підняли в 1910 р., знову з ініціативи київської міської влади, під тиском місцевого купецтва. Влада Києва зобов'язалася: «принять на счет города все расходы по постройке таможенных зданий, с отводом для сего безвозмездно необходимого участка городской земли». Прохання розглянули і 21 червня 1910 р. Микола II підписав наказ про відкриття в м. Києві складської митниці. Київську митницю відкрили на тих же самих умовах, що і Харківську в 1870 р. [6, с. 1 – 6; 7, арк. 115]. Хоча штати Київської митниці затвердили ще в 1910 р., однак працювати вона почала з 1 серпня 1911 р. Так як, на початок роботи закладу приміщення та склади стояли недобудовані, згідно домовленості директора Департаменту митних зборів С. Д. Гана з керівництвом Південно-Західної залізниці, митний огляд дозволено проводити на пероні станції, за відповідну плату, розміри якої на жаль нам не відомі. Окремо С. Д. Ган обговорив з залізничниками проведення до майбутньої будівлі митниці залізничної гілки [8, с. 3; 9, с. 3].

Складські митниці відрізнялися від інших митних закладів. Найголовніша відміна полягала в можливості зберігати на своїх складах привезені товари необмежену кількість років, що надавало великий стимул розвитку торгівлі. В

митних закладах 1-го класу товари на складах дозволялося тримати не більше одного року. Також при наявності митниці значно прискорювалася доставка товарів до міста, оскільки у прикордонних митницях товар проходив лише поверхневий огляд. Зростала гарантія зберігання товарів, їх доправляли у запломбованих вагонах, митний догляд проводився безпосередньо в присутності купця або його представника, якщо власник товару виказував таке бажання. Купці та підприємці, після виконання всіх необхідних митних формальностей, написання об'яви (декларації) про кількість і цінність товарів та їх догляд, могли одразу забирати весь товар з пакгаузів (митних складів), але могли брати його частками, протягом трьох років за умови сплати складського збору, в залежності від кон'юнктури, що складалася на внутрішньому ринку. Все це виконувало роль каталізатора для торгівлі міста та регіону [10, с. 1 – 64].

Намагання підвищити освітній рівень чиновництва спостерігалось ще в дореформену епоху. Бажаючі поступити на цивільну службу повинні були мати вищу освіту. Але на жаль цей закон викликав незадоволення в російському суспільстві, особливо серед шляхетства, внаслідок чого уряд країни пішов на поступки та не став вимагати від чиновництва дипломів про вищу освіту [11, с. 91 – 92].

Освітній рівень співробітників складських митниць можна розділити на низку категорій, це службовці з вищою освітою, ті що закінчили гімназії та духовні семінарії, а також особи, які закінчили повітові та міські училища.

Серед працівників Київської митниці з вищою освітою переважали випускники Новоросійського університету та університету Св. Володимира. Більш докладна інформація в таблиці 1 [12, с. 130 – 131; 13, с. 119 – 122].

Серед службовців Київської митниці, в 1912 р., лише 3 службовця не мали вищої освіти. Один службовець закінчив гімназію, двоє інших духовну та учительську семінарії. На початок 1914 р. ситуація не змінилася [12, с. 130 – 131; 13, с. 119 – 122]. На нашу думку, співробітники з атестатами гімназій, реальних училищ та таке інше відповідали всім необхідним критеріям митного службовця. Особливо, це стосується випускників реальних та інших училищ, де в процесі навчання, на відміну від гімназій, більше уваги приділялося точним та природничим дисциплінам, таким, як математика, фізика та хімія. Відповідно отримані знання та навички вони могли застосовувати під час служби в Митному відомстві, особливо на посадах викладача мит, пакгаузного наглядача та їх помічників.

Серед осіб, що не мали вищої освіти, найчастіше зустрічалися випускники гімназій, реальних, повітових та міських училищ, особи, які склали іспит на 1-й класний чин.

Основними торговельними партнерами купців та підприємців, що отримували товар через Київську митницю були представники німецького, британського та австро – угорського бізнесу. Більшість товарів до митниці в Києві доправляли через Ризький та Лібавський порти, які являлися, разом з

Петербурзьким морським портом, головними пунктами у торгівлі з Німеччиною та Британією, а також через сухопутні митниці на кордоні з Німеччиною, а саме: Вержболовську, Граєвську, Млавську, Сосновицьку, Олександрівську та Границьку. Товари з Австро-Угорщини до Києва, доправлялися через найкрупнішу на російсько-австрійському кордоні митницю – Волочиську [14, с. 262 – 263].

Статистичні дані про вартість, об'єми товарів привезених до митниці в Києві, а також про її прибутки вперше з'явилися в офіційних виданнях Департаменту митних зборів в 1912 р. Динаміка роботи Київської митниці за 1912 – 1913 рр. та перше півріччя 1914 р. позитивна. Однією з причин таких показників роботи митниці в Києві є те, що відкриття припало на пік економічного підйому в Російській імперії зокрема, і в світі в цілому [15, с. 715; 16, с. 725; 17, с. 726].

Так, як Київська митниця розпочала працювати влітку 1911 р., тому в нашій роботі ми розпочнемо аналіз її імпорту з 1912 р. Згідно з нормами статистичного обліку Департаменту митних зборів всі імпортовані товари розділено на три групи: 1. життєві припаси (продукти харчування); 2. сирі та напівоброблені матеріали; 3. готові вироби.

В 1912 р. номенклатура товарів, привезених до Київської митниці, складалася з 159 найменувань. Вартість всіх товарів – 2 млн. 190 тис. 664 крб., загальна вага 137 тис. пудів. В грошовому вимірюванні перше місце посідали готові вироби – 1 млн. 627 тис. 42 крб., далі йшли сирі та напівоброблені матеріали – 333 тис. 829 крб., життєві припаси займали останнє місце за сумою – 229 тис. 763 карбованці [18, с. 715].

Серед окремих товарів та підгруп найбільшим попитом користувалися суха слива та чорнослив – 256 пудів, спиртні напої. Так, вина не шипучого в пляшках доправили 2 тис. 821 пляшку, лікерів 437 пляшок, коньяку 122 пляшки, вин виноградних та ягідних в діжках 1 тис. 567 пудів. Слід відмітити відсутність шипучих вин.

Також користувалися популярністю морепродукти, так сардин в олії імпортовано 1 тис. 37 пудів, солоних та копчених оселедців – 6 тис. 16 пудів. Тверді сири набули меншої уваги імпортерів – 447 пудів [18, с. 715].

Зважаючи на те, що Київська, Подільська та Волинська губернії являлися основними виробниками цукру в Російській імперії, треба звернути увагу на насіння цукрових буряків зокрема, та посадкового матеріалу в цілому. Так, насіння буряків завезли 403 пуди, іншого насіння 1 тис. 715 пудів. Початок 2-го десятиріччя ХХ ст. в Києві відзначено, як час значного будівництва.

Таблиця 1
Співробітники Київської митниці з вищою освітою

Назва ВНЗ	Кількість співробітників Київської митниці з дипломами даних ВНЗ													
	1903р.		1905р.		1907р.		1908р.		1910р.		1912р.		1914р.	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Університет св. Володимира	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	26	1	7,1
Варшавський університет	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7,6	1	7,1
Московський університет	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7,6	-	-
Харківський університет	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7,6	1	7,1
Петербурзький Технологічний інститут	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7,1
Новоросійський університет	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	30,7	4	28,5
Київський Політехнічний інститут	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7,6	1	7,1
Ризький Політехнічний інститут	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7,1

(Таблицю складено автором на підставі: Личный состав Департамента таможенных сборов и учреждений таможенного ведомства за 1903, 1905, 1907, 1908, 1910, 1912, 1914 гг.)

Таблиця 2
Робота Київської митниці в 1912 – 1914 рр.

Рік	Вартість привезених товарів	Розмір сплаченого мита	Вага товарів
	крб.	крб.	пуди
1912	2 млн. 190 тис. 664	905 тис. 226	137 тис.
1913	5 млн. 853 тис. 717	1 млн. 401 тис. 657	214 тис.
1914	3 млн. 622 тис. 251	-	190 тис.

(Складено автором на підставі: Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1912, 1913, 1914 роки).

На це також вказують об'єми імпортованих будівельних матеріалів, привезених до Києва через митницю в місті. Наприклад, вапняку, гіпсу та алебастру привезли 1 тис. 412 пудів і це не дивлячись на те, що дані матеріали в великій кількості видобувалися в передмісті Бахмуту і навіть експортувалися за кордон. Мармуру різної товщини придбали 33 тис. 328 пудів, глини будівельної та тальку (вони йшли по одній статті тарифу) – 1 тис. 276 пудів. Неглазурованих кахлів для підлоги завезли 1 тис. 729 пудів та таке інше [18, с. 716].

В підгрупі хімічних виробів лідирували (за вагою) гудрон та асфальтова мастика – 5 тис. 377 пудів, хлористий натр м'який неочищений – 3 тис. 702 пуди, натр сірчаноокислий – 669 пудів.

Популярністю користувалася сталь в смугах – 2 тис. 306 пудів та мідь в прутках товщиною до ½ мм включно – 3 тис. 250 пудів. Серед виробів з металів привозили парові котли 1 тис. 611 пудів, труби емальовані та пофарбовані – 715 пудів, коси – 296 пудів, рашпілі – 305 пудів. Також до Київської митниці доправляли широкий асортимент різноманітних машин та механізмів. В 1912 р. за 12 статтями Митного тарифу підлягала розмитненню ціла низка різноманітних машин загальною вагою 10 тис. 193 пуда. Серед них газові та нафтові двигуни, лісопилки, парові машини, насоси, компресори, верстати для обробки металів та навіть машини для розкидання порошкоподібних добрив [18, с. 716 – 717].

Також, багато завозилося годинників та годинникових механізмів, музичних інструментів. Загальна кількість годинникового товару склала 581 одиницю, з них 105 золотих кишенькових годинників. Піаніно привезли 229 штук, інших музикальних інструментів 1 тис. 4 пуда.

Тканини, на відміну від того ж Харкова, не користувалися увагою імпортерів. Так, тканин з вовни прибуло 1 тис. 113 пудів, бавовняних – 294 пуда, шовкових – 30 пудів. Великим попитом користувалися різноманітні капелюхи: пухові, напівпухові та повстяні, в загальній кількості їх привезли 1 тис. 940 штук [18, с. 717].

На відміну від попереднього року, в 1913 р., кількість найменувань товарів, які привезли до Київської митниці, збільшилася до 190 пунктів.

Загальна вартість привезених товарів склала 5 млн. 853 тис. 717 крб., вагою 214 тис. пудів. З трьох основних товарних груп перше місце займали готові вироби – 4 млн. 866 тис. 812 крб., друге, сирі та напівоброблені матеріали – 616 тис. 484 крб., третє, життєві припаси – 370 тис. 421 карбованець [19, с. 725]. Пріоритети залишалися тими самими. Наприклад, сардин в олії привезли 1 тис. 428 пудів, збільшилася кількість твердих сирів до 1 тис. 87 пудів, в підгрупі спиртних напоїв знову з'явилася стаття «шипучі вина», яких доправлено 2 тис. 467 пудів, замість сушених слив та чорносливу в 1913 р. багато завезли сухих фініків – 1 тис. 288 пудів [20, с. 725].

Слід відзначити, що збільшення привозу, по відношенню до 1912 р., відбулося в основному за рахунок групи готових виробів. Якщо співставити вартість товарів даної групи за 1912 та 1913 рр., то збільшення відбулося на 3 млн. 239 тис. 770 карбованців.

В 1914 р. загальна вартість товарів, імпортованих через Київську митницю, склала 3 млн. 622 тис. 251 крб., вагою 190 тис. пудів. Вартість готових виробів становила 2 млн. 963 тис. 712 крб., сирих на напівоброблених матеріалів 442 тис. 577 крб., життєвих припасів 215 тис. 962 карбованця [17, с. 704].

Митниця в Києві за перший рік своєї роботи зайняла одразу 32 місце за прибутковістю, серед більш ніж 200 митних закладів Російської імперії, Останній передвоєнний рік за рівнем прибутків, відніс митницю в Києві на 28 місце в рейтингу найприбутковіших митниць Російської імперії.

Висновки дослідження. Підводячи висновки необхідно сказати, що реформа 1865 – 1869 рр. завершила формування структури Митного відомства. Одним із елементів реформи стало створення складських митниць. В Російській імперії зацікавленість до цього різновиду митних закладів, окрім високопосадовців з органів влади різного рівня, проявляли і представники регіональних торгово-промислових кіл. Хоча, якщо подивитися на потуги зі створення Київської митниці, не завжди місцева влада та бізнес діяли успішно. Із запланованих до відкриття в 1870 р. двох складських митниць на півдні Російської імперії, відкрилася тільки одна – Харківська. Митниця в Києві почала працювати лише з 1911 р.

В Київській митниці, серед штатних працівників, превалювали випускники Московського, Харківського, Новоросійського університетів та Санкт – Петербурзького Технологічного інституту, а також університету Св. Володимира. Найчастіше поміж службовців, які не мали вищої освіти, зустрічалися випускники гімназій, реальних, повітових та міських училищ, особи.

Виявлено, що основними торгівельними партнерами київських купців та промисловців були представники бізнесових кіл Німеччини, Великої Британії та Австро – Угорщини.

Економічні показники роботи Київської митниці за 1912 – 1913 рр. та перше півріччя 1914 р. носять позитивний характер. Однією з причин є те, що

відкриття закладу співпало з зростанням економіки в Російській імперії в даний період.

Аналіз імпорту Київської митниці показав, що найбільш запитаною групою товарів слід визнати готові вироби. Це можна пояснити стрімким зростанням населення в містах розташованих в межах Південно-Західного краю. На другому та третьому місцях знаходилися почергово сирі та напівоброблені матеріали, життєві припаси.

Список літератури: 1. *Департамент таможенных сборов 1811 – 1911.* – СПб.: Тип. Штаба Отдельного Корпуса Пограничной Стражи, 1911. – 42 с. 2. *Історія митної справи в Україні* / [авт. кол. П. В. Пашко, В. В. Ченцов та ін.]. – К.: Знання, 2006. – 606 с. 3. *Державний архів* Харківської області (далі – ДАХО). – Ф. 84. – Оп. 1. – Спр. 514. 4. *Російський державний історичний архів* (далі – РДІА). – Ф. 1405. – Оп. 108. – Спр. 9665. 5. *Митниці Слобожанщини.* Збірник документів і матеріалів / [авт. кол. П. В. Пашко та ін.]. – Харків: Каравела, 2000. – 269 с. 6. *По поводу предстоящего открытия в г. Киеве складочной таможи* // Торгово – промислова газета. – 1910. – № 81. – С. 1 – 6. 7. РДІА. – Ф. 21. – Оп. 12. – Спр. 65. 8. *Таможенные обрядности* // Киевская почта. – 1911. – № 769. 9. *К сооружению таможи в Киеве* // Киевская почта. – 1911. – № 771. 10. *Правила о приеме товаров в ведение таможенных учреждений, досмотре, оплате пошлиной и выпуске. И общая инструкция о применении этих правил, утвержденных 29 мая 1904 года.* – СПб.: Тип. Штаба Отдельного Корпуса Пограничной Стражи, 1904. – 64 с. 11. *Шепелев Л. Е.* Отменённые историей чины, звания, титулы в Российской империи / Л. Е. Шепелев. – Л.: Наука, 1977. – 207 с. 12. *Личный состав* Департамента таможенных сборов и учреждений Таможенного ведомства. По сведениям до 5 января 1912 года. – СПб.: Тип. Штаба Отдельного Корпуса Пограничной Стражи, 1912. – 321 с. 13. *Личный состав* Департамента таможенных сборов и учреждений Таможенного ведомства. По сведениям до 21 января 1914 года. – СПб.: Тип. Штаба Отдельного Корпуса Пограничной Стражи, 1914. – 283 с. 14. *Пилипенко О.Є.* Зовнішньоекономічні зв'язки українських земель у складі Російської імперії (1861 – 1914 рр.). / О. Є. Пилипенко. – К.: Академія муніципального управління: редакційно – видавничий відділ, 2008. – 380 с. 15. *Обзор* внешней торговли России по европейской и азиатской границе за 1912 год. – ч. 1. – СПб.: Тип. Киршбаума, 1913. – 927 с. 16. *Обзор* внешней торговли России по европейской и азиатской границе за 1913 год. – ч. 1. – СПб.: Тип. Киршбаума, 1914. – 908 с. 17. *Обзор* внешней торговли России по европейской и азиатской границе за 1914 год. – ч. 2. – СПб.: Тип. Киршбаума, 1916. – 726 с. 18. *Обзор* внешней торговли России по европейской и азиатской границе за 1912 год. – ч. 2. – СПб.: Тип. Киршбаума, 1914. – 942 с. 19. ДАХО. – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 111. 20. *Обзор* внешней торговли России по европейской и азиатской границе за 1913 год. – ч. 2. – СПб.: Тип. Киршбаума, 1915. – 946 с.

Надійшла до редколегії 12.11.2012

УДК 930.2:336.24.07(477 – 25) „18/19”

Київська складська митниця: створення та розвиток (початок ХХ ст.) / С. М. Дейнеко, канд. іст. наук, ст. науковий співробітник, Харківський історичний музей // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2012. - № 65 (971). – С. 10-18. Бібліогр.: 20 назв.

Статья посвящена изучению становления и деятельности Киевской складочной таможни в начале XX века. На основании архивных и статистических материалов рассмотрены экономические показатели учреждения, номенклатура товаров, образовательный уровень служащих таможни.

Ключевые слова: таможенная служба, торговля, мануфактура, товар, экономика.

The article studies the formation and activities of the Kyiv share customs at the beginning of the twentieth century. Based on archival and statistical material considered economic indicators institution, product, education level of customs officials.

Keywords: customs, trade, manufacture, product, economics.